

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ колекційної роботи

Дипломна робота
магістра

з теми «**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ
У ДОШКІЛЬНИКІВ
ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ
ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ**»

Виконала:
студентка KorL1-М 18 групи
Кричка Ольга Володимирівна
Керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Вержиховська О.М.

Рецензент:
кандидат педагогічних наук, доцент
Мілевська О.П.

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.

- 1.1. Розвиток навичок спілкування у дошкільників
- 1.2. Особливості розвитку навичок спілкування у дітей із загальним недорозвитком мовлення
- 1.3. Вплив гри на розвиток навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ ІІ. ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

- 2.1. Опис методики дослідження навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення
- 2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження

Висновки до другого розділу

РОЗДІЛ ІІІ. ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ.

- 3.1. Методичні аспекти формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення
- 3.2. Особливості формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри

Висновки до третього розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі в Україні відбувається якісні зміни в системі спеціальної дошкільної освіти дітей з мовленнєвими порушеннями. Свідченням цього є оновлення структури та змісту роботи дошкільних навчальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів, в яких зосереджується увага на особистісний та психофізичний розвиток даної категорії дітей, здійсненні навчально-виховного процесу й корекції їх мовленнєвого розвитку.

Л.С.Виготський, А.В.Запорожець, О.М.Леонтьєв, М.І.Лісіна, С.Я.Рубінштейн, А.Г.Рузска, Е.О.Смірнова, Д.Б.Ельконін тощо спілкування виступає в якості однієї з основних умов мовленнєвого розвитку дитини, важливого формування її особистості, провідного виду людської діяльності, спрямованого на пізнання й оцінку самого себе.

Вивченням навичок спілкування з позицій лінгвістики займалися А.К.Соловйова, Е.А.Трофімова, Н.Ю.Шведова тощо. На їх думку, значимим для дослідження є виявлення структурних одиниць процесу спілкування. У психолого-педагогічній літературі існує кілька різних точок зору на дану проблему. Основні напрямки дослідження представлені М.Г.Кучинським, який зазначає на тому, що основою і первісною є комунікативна функція - призначення мовлення бути засобом спілкування. Метою спілкування виступають два аспекти: підтримка соціальних контактів і обмін інформацією. Усі ці аспекти комунікації представлені в мовленні дитини і активно нею засвоюються. Саме формування мовленнєвих функцій спонукує дошкільника до оволодіння мовленням, його фонетичним, лексичним, граматичним складом, що є основою процесу спілкування. Навички спілкування виступають як основна форма мовленнєвого спілкування, на основі якої з'являється зв'язне мовлення. Виділяються дві основні сфери спілкування дошкільника - з дорослим і з однолітком. Із самого раннього віку

дитину у діалог включає дорослий. Далі досвід мовленнєвого спілкування з дорослими дитина переносить у свої стосунки з однолітками.

Теоретичне обґрунтування загального недорозвитку мовлення було сформовано на основі багатоаспектних досліджень різних форм порушення мовлення у дітей дошкільного віку (Н.С. Гаврилова, Г.І.Жаренкова, С.М.Заплатна, Г.А.Каше, Р.Є.Левіна, О.М.Мастюкова, Н.О.Нікашина, Л.Ф.Спірова тощо).Численні публікації Б.М.Грішиної, Г.В.Гурувец, Р.Е.Левіної, Л.Ф.Спірової, Л.Б.Халілової, М.К. Шеремет вказують на те, що проблема розвитку навичок спілкування дошкільників з мовленнєвими порушеннями, особливо із загальним недорозвитком мовлення, недостатньо вивчена.

Зокрема, значимість цієї тематики для теорії та практики логопедії, особливо розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення, не значна дослідженість її в дошкільній логопсихології зумовили вибір **теми** дипломної роботи магістра «Формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри».

Мета дослідження – з'ясувати теоретико-практичні аспекти проблеми мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення, особливостей формування навичок спілкування у них засобами сюжетно-рольової гри.

Гіпотеза дослідження – ефективність розвитку навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення залежить від правильного вивчення і формування мовленнєвого процесу у дітей, зокрема організації педагогічного забезпечення корекційної роботи з використанням сюжетно-рольової гри.

Об'єктом дослідження – процес спілкування дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження: особливості формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати теоретико-практичні основи проблеми розвитку навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.
2. Дослідити та проаналізувати рівень сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.
3. Розробка педагогічного забезпечення формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри.

Методи дослідження: теоретико-методичний аналіз загальної та спеціальної логопедичної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, констатувально-формувальний експеримент, обробка та інтерпретація результатів дослідження.

Експериментальна база: Нересницький дошкільний навчальний заклад ясла-садок Нересницької сільської ради Тячівського району Закарпатської області.

Теоретична значущість полягає у з'ясуванні теоретико-практичних основ проблеми розвитку навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Практичне значення полягає у дослідженні та аналізі рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; розробці педагогічного забезпечення формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на студентській науково-практичній конференції в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка.

Публікації: Робота висвітлена у статті «Теоретичні основи розвитку навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри».

Структура роботи: робота має вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Теоретико-експериментальне вивчення проблеми формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри дало нам змогу зробити наступні висновки.

Загальний недорозвиток мовлення включає у себе багато складних розладів мовлення, які, навіть у дітей з типовим розвитком слуху та інтелекту, характеризуються порушеннями у розвитку усіх властивостей мовлення та спілкування, вивчення та сприймання усіх компонентів системи мовлення, зокрема процесу звуковимови та змістового боку мовленнєвої діяльності. Він проявляється при дуже складних формах порушення мовлення (алалія, афазія, дизартрія, ринолалія, порушення інтелекту в дітей), іноді проявляється як самостійне мовленнєве порушення. За клінічними видами виділяються три групи дітей з загальним недорозвитком мовлення. І група - необтяжений варіант загального недорозвитку мовлення, що характеризується наявністю лише ознак загального недорозвитку мовлення. Характерними причинами загального недорозвитку мовлення у дітей є те, що вони після народження постійно хворіють, у них проявляються астеничні явища на основі простудних та вірусних захворювань. Це впливає, передусім на затримку в розвитку у них емотивної сфери, на порушення у розвитку довільної регуляції діяльності, порушення у них дрібної моторики, порушення динаміки та траєкторії рухів у дитини. ІІ група - загальний недорозвиток мовлення, який зумовлений цереброорганічними явищами. Для них характерні наступні симптоми, зокрема: гіпертензійні гідроцефальні явища, що вказують на підвищення тиску у дитини, великим розміром у неї голови, розширення вен у скроневій ділянці мозку, зокрема це призводить до: постійної астенії у дитини; до загальмованості або її збудження; до запаморочення або постійного головного болю тощо; церебральні та цереброорганічні явища, що вказують на несталість емоційного настрою дитини, затримку в неї у розвитку пізнавальних психічних процесів (пам'ять, увага, мислення), нервову та психічну астенію, постійний руховий та

емоційний неспокій, їх збудливість або загальмованість, низький рівень прояву активності в діяльності; різнопланові розлади координації рухів, що вказують на затримку у розвитку загальної та дрібної моторики, розлади в координації рухів, зміни у м'язовому тонусі, порушення артикуляційної моторики, прояв нав'язливих рухів, тремор, синкenezії, парези, спастичні паралічі, які також є у дітей з стертою формою дизартрії. Для дітей цієї групи характерно: затримка у формуванні гнозису та праксису; затримка у розвитку емоційно-вольової сфери дітей (не достатні позитивні емоції, недорозвиток волі, емоційно-вольова лабільність); порушення у передумов розвитку процесів читання та письма; порушення в оволодінні елементарними математичними уявленнями (цифра, рахунок, додавання цифр та їх віднімання). III група дітей із загальним недорозвитком мовлення проявляється у поєднанні з алалією. До психолого-педагогічних характеристик дітей із загальним недорозвитком мовлення, ускладненого алалією відносять наступні: системний затриманий або порушений розвиток мовлення; стійкі порушення передумов розвитку звукової, лексичної та граматичної сторін мовленнєвої діяльності; пізній прояв мовлення у дітей тільки у старшому дошкільному віці; відхилення звуковимови виявляються у затримці формування звуків мовлення, складової будови слова, словесних структурних одиниць слова; затриманий розвиток фонетичних та фонетико-фонематичних процесів у дітей; затримка розвитку словникового запасу дитини (бідність та обмеженість активного та пасивного словника, низький рівень усвідомлення та засвоєння значення слова, його структурних одиниць тощо); різнобічність пред'яви у словнику дитини відповідних елементів та частин мови; наявність словесних парафразій, які проявляються у дитини при заміщенні слова іншим словом; затримка у розвитку слів похідного характеру; неможливість практично використовувати слова, які добре знайомі дитині та є в їх пасивному словнику; затримка або порушення граматики виявляються у низькому рівні засвоєння, не достатньо правильному застосуванні у своєму мовленні відповідних граматичних

конструкцій (заміна у закінченнях слова у реченні, нульові форми слів тощо); затримка у формуванні передумов розвитку синтаксичних одиниць мови (діти не об'єднують слова у словосполучення та речення, не розуміють одиниць речення, не знають головних та другорядних слів у реченні, використовують прості за структурою та змістом речення тощо).

Логопедична корекція має цілеспрямований характер і тому слід проводити в усіх видах діяльності з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку, зокрема ігрової діяльності, яка є провідним видом діяльності даного віку. Дітям потрібно пропонувати різноманітні ігрові завдання, які дозволяють розвивати навички спілкування. Ефективність корекційних ігрових вправ залежить від наступної почерговості: систематичне проведення занять; розміщення вправ в порядку складності; відповідність завдань до вибраної теми; варіативність вправ; розвиток і виховання уваги. Цю по черговість слід використовувати на кожному занятті. А щоб заняття давали вагому результату, потрібно створювати розумові та мовленнєві навантаження. Підбір різноманітного наочного матеріалу забезпечує мовленнєву діяльність, а використання різних ігор, разом з наочністю забезпечує розвиток навичок спілкування. Корекційна робота, яка здійснюється з дітьми із загальним недорозвитком мовлення має свою послідовність: підготовчі вправи, постановка звуку, автоматизація і диференціація нового звуку ізольовано, в складах, в словах, в реченнях і в самостійному мовленні. Послідовність корекційної роботи – головний принцип, якого треба дотримуватись під час підбору ігор для логопедичної роботи з дітьми, що дозволяє надалі сформувати навички спілкування у даної нозології дітей. Сюжетно-рольові ігри та ігрові прийоми необхідно широко використовувати в ході корекційної роботи, пам'ятаючи про їх значення в цілому, як спосіб фізичного, морального, естетичного, розумового виховання дитини; під час проведення гри логопеду необхідно враховувати особливості поведінки дітей з різними порушеннями мовленнєвого розвитку, зокрема із загальним недорозвитком мовлення.

Експериментальне дослідження проводилося у Нересницькому дошкільному навчальному закладі ясла-садок Нересницької сільської ради Тячівського району Закарпатської області. Методика констатувального етапу вивчення рівня прояву навичок спілкування у поданій нозології дошкільників передбачала відповідні напрямки: бесіда з дітьми щодо вивчення рівня сформованості у них відповідних навичок процесу спілкування; вивчення рівня сформованості навичок спілкування на основі двох типів взаємодії у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення; розвиток навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення засобами сюжетно-рольової гри. Потрібно зазначити, що особливе місце займають сюжетно-рольові ігри, які створюються самими дітьми. В цих іграх дошкільники відтворюють в ролях усе те, що вони спостерігають навколо себе в житті й діяльності дорослих. На цьому етапі ми використали такі методи: вивчення ігрової діяльності у процесі використання ігор з однаковим змістом; спостереження за дітьми під час сюжетно-рольової гри; вивчення рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності дітей за допомогою ігор, які поєднують різні методи: розповідь, пояснення, ілюстрація; вивчення рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності шляхом впровадження ігор з соціальним змістом.

Аналіз першого та другого напрямків обстеження навичок спілкування дітей показав, що в 12,5% визначається високий рівень прояву навичок спілкування, зокрема діти повно, логічно, усвідомлено та самостійно словесно характеризують власну діяльність; точно виявляють лексичні та граматичні конструкції; вони правильно структурують та оформлюють прості речення; у процесі гри вони виявляють зацікавленість іграшкою, адекватно використовують дії із нею, інтонаційно та виразно у словесному плані характеризують розповідають хід діяльності; проявляють інтерес та активність під час бесіди з дорослим; довготривало зацікавлюються

процесом гри та спілкування у ній; дії дітей з предметами конкретні або сюжетні відповідно до виду ігрової діяльності(дидактична, рухова, сюжетно-рольова, творча гра тощо); дії дітей у процесі гри та спілкування чітко систематично оформленні; предметні та рольові дії дітей функціонально взаємопов'язані із їх вербальним оформленням; навички спілкування та мовлення добре розвинуті, при цьому мовлення має рольовий або предметний зміст. 50% дошкільників з загальним недорозвитком мовлення виявляють середній рівень розвитку навичок спілкування, зокрема вони не завжди повно, не достатньо логічно, елементарно усвідомлено та майже самостійно словесно характеризують власну діяльність, іноді використовують допомогу дорослого; не достатньо точно виявляють лексичні та граматичні конструкції; вони періодично правильно структурують та оформлюють прості речення; у процесі гри вони не завжди виявляють зацікавленість іграшкою, адекватно використовують дії із нею, інтонаційно та виразно у словесному плані характеризують розповідають хід діяльності; у них виявлено не достатньо знижений інтерес та активність під час бесіди з дорослим; вони не завжди довготривало зацікавлюються процесом гри та спілкування у ній; дії дітей з предметами не дуже конкретні або сюжетні відповідно до виду ігрової діяльності(дидактична, рухова, сюжетно-рольова, творча гра тощо); дії дітей у процесі гри та спілкування не достатньо чітко систематично оформленні; предметні та рольові дії дітей не зовсім функціонально взаємопов'язані із їх вербальним оформленням; навички спілкування та мовлення майже розвинуті, при цьому мовлення має не завжди рольовий або предметний зміст; їм важко відповідати на деякі запитання, іноді відповідають на них за допомогою підказок; у їх мовленні зустрічаються окремі неточності, поодинокі аграматизми. 37,5% дітей спостерігається низький рівень розвитку навичок спілкування, а саме характерним є те, що у вони взагалі не можуть логічно, елементарно, усвідомлено та самостійно словесно характеризувати власну діяльність, вони постійно потребують використання допомоги дорослого; не виявляють у

мовленні лексичні та граматичні конструкції; вони не структурують та не оформлюють прості речення; у процесі гри вони ніколи не виявляють зацікавленість іграшкою, не адекватно використовують дії із нею, не інтонаційно та не виразно у словесному плані характеризують і розповідають хід діяльності або взагалі це не роблять; у них виявлено дуже низький інтерес та активність під час бесіди з дорослим або взагалі цього немає; вони зовсім не можуть довготривало зацікавлюватися процесом гри та спілкування у ній; дії дітей з предметами зовсім не конкретні або не сюжетні відповідно до виду ігрової діяльності(дидактична, рухова, сюжетно-рольова, творча гра тощо); дії дітей у процесі гри та спілкування взагалі не систематичні; предметні та рольові дії дітей взагалі функціонально не взаємопов'язані із їх вербальним оформленням; навички спілкування та мовлення взагалі не розвинені, при цьому мовлення не має рольовий або предметний зміст або взагалі не виявляються. Аналіз результатів третього напрямку дослідження – розвиток навичок спілкування засобами сюжетно-рольової гри – за відповідними методами (1-й метод – вивчення ігрової діяльності у процесі використання ігор з однаковим змістом; 2-й метод – спостереження за дітьми під час сюжетно-рольової гри; 3-й метод – вивчення рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності дітей за допомогою ігор, які поєднують різні методи: розповідь, пояснення, ілюстрація; 4-й метод – вивчення рівня сформованості навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення у процесі ігрової діяльності шляхом впровадження ігор з соціальним змістом) дав нам змогу зробити наступні висновки: високий рівень сформованості навичок спілкування у процесі ігрової діяльності спостерігається у 12,5% дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Вони вміють гратися іграшками, спілкуватись, уміють виконувати кожен свою роль відповідно до призначення; середній рівень сформованості навичок спілкування у процесі ігрової діяльності спостерігається у 37,5% дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Одні з них емоційно-активні у грі, проте уміння

гратись та спілкуватись та спілкуватись з ляльками, відсутнє. Інші навпаки, з іграшками вміють гратись, проте в грі емоційно-пасивні, потребують постійних підказок, певного стимулювання з боку вихователів; низький рівень сформованості навичок спілкування у процесі ігрової діяльності спостерігається у 50% дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Ці діти не вміють гратись з усіма, а якщо граються то не вміють володіти іграшками.

Основним методом формування навичок спілкування у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення виступає сюжетно-рольова гра. Окрім цього, для розвитку навичок спілкування у дітей можуть використатися дидактичні, рухливі ігри та ігрові вправи, спільна образотворча діяльність тощо. Корекція навичок спілкування проходить в процесі сюжетно-рольової гри дошкільники із загальним недорозвитком мовлення, де вони вчаться відображати оточуючу дійсність. У процесі сюжетно-рольової гри ми враховували ступені розвитку відтворюючих відносин та спілкування у дітей: головна дія - відтворення дії з предметами та словесне оформлення предмету; зовнішні соціальні відносини між дітьми, які виступають на перший план – починаючи гратись, діти визначають, хто головніший в процесі ігрової діяльності та спілкування; внутрішні соціальні відносини - виступають в центрі і відображають вищі моральні моменти між дітьми у процесі ігрової діяльності і спілкування. Методика формування навичок спілкування засобами сюжетно-рольової гри у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення розпочинається з першого дня перебування дітей в дошкільній установі, педагог повинен проводити з ними цілеспрямовану роботу з формування навичок спілкування засобом охайного ставлення до іграшок. Процес спілкування дошкільника з однолітками безпосередньо проявляється в ігровій діяльності. У процесі гри діти із загальним недорозвитком мовлення взаємодіють та спілкуються один з одним. Тому сюжетно-рольова гра має великий вплив на розвиток спілкування дітей у цей період.

Методика формування навичок спілкування засобами сюжетно-рольової гри у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення включає наступні етапи: формування навичок спілкування засобом користування іграшкою; систематичний розвиток навичок спілкування під час навчальних занять з розвитку сюжетно-рольової гри; систематичний розвиток навичок спілкування під час виховних занять з розвитку сюжетно-рольової гри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Просвещение, 1986.- 125с.
2. Богуславская З. М. Роль игры в нравственном развитии ребёнка / З.М. Богуславская, Е.О.Смирнова . - М.: Просвещение, 2001.- 260с.
3. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім в дошкільному заклад: навч. посібник / А.М. Богуш, Н.П. Орланова, Н.І. Зеленко, В.К. Міхолетова– К.: Вища школа, 1992.-414с.
4. Богуш А. М . Мовленнєвий розвиток дітей : сутність та шляхи реалізації / А.М. Богуш// Дошкільне виховання .-1999.-№6.-С.3.
5. Блінова Т.А. Виправлення вад вимови у дітей / Т.А. Блінова.- Львів: Абетка, 1992.- С. 7-28.
6. Бурова А. Сюжетно-рольова гра у розвитку творчих здібностей / А. Бурова, О. Доменна// Дошкільне виховання.-2000. - №1. –С.14-15.
7. Виноградова А. Д. Методика обследования готовности к школьному обучению детей 5-7 лет: метод. пособие / А.Д.Виноградова –СПб.:СПб, 1992.– 240 с.
8. Власенко Н.Т. Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи / Н.Т. Власенко. – М.:Педагогика, 1990. – 163с.
9. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: учебн.-метод. пособие / Г.А. Волкова. – СПб.: Детство-пресс, 2003. – 144 с.
10. Выготский Л. С. Мышление и речь Собр. сочинений: в 6 тт. – т.2. / Л.С. Выготский – М.: Просвещение, 1982. – С. 6-361.
11. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1995. – 77 с.
12. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей. Монографія.- Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. – 200с.

13. Галицких Е.О. Диалог в образовании как способ толерантности / Е.О. Галицких. - М.: Акад. Проспект, 2004. – 240 с.
14. Гойхман О. Я.. Речевая коммуникация. / под ред. Проф. Гойхман О.Я./ О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М.: Инфа, 2001. – 272 с.
15. Демина И.И. Исследование состояния развития моторики детей с недоразвитием речи// Методические рекомендации к исследованию проблем коррекционной работы в специальных школах / И.И. Демина.- К.: Освіта, 1995.-214с.
16. Дошкольная педагогика / под ред. В.И. Логиной, П.Г. Самуровой.-2-е изд.- М.: Просвещение 1988.-С.93-136.
17. Ефименкова Л. Н. Коррекция устной и письменной речи учащихся начальных классов / Л. Н. Ефименкова. – М.: Просвещение, 1991. – 224 с.
18. Ефименкова Л. Н. Организация и методы коррекционной работы логопеда на школьном логопункте / Л. Н. Ефименкова, Г. Г. Миссаренко. – М.: Просвещение, 1991. – 239 с.
19. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Н. И. Жинкин.– М.: Медицина, 1988. – 370 с.
20. Жукова Н.С. Логопедия / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филиччева. – Екатеринбург, 1998. – 371с.
21. Заплатна С.М. Характеристика загального недорозвитку мовлення у дітей / С.М. Заплатна // Педагогіка та методика спеціальні: зб. наук. праць. – К.: Освіта, 2000. – С.63- 65.
22. Заплатна С.М. Характеристика порушень складової структури слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення / С.М. Заплатна // Дошкільна освіта .- №2 (8), 2005. - С.39-50.
23. Запорожец А.В. Психологические проблемы развития в раннем и дошкольном возрасте / А.В. Запорожец, М.И. Лисина.-М.: Просвещение, 1986.-155с.
24. Запорожец А.В. Психология и педагогика игры дошкольника / А.В. Запорожец, А.П. Усова. – М.: Просвещение, 1986.-315с.

25. Калягин В. А. Логопсихология / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – СПб.: КАРО, 2005. – 288 с.
26. Калягин В. А. Энциклопедия методов психолого-педагогической диагностики лиц с нарушением речи / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – СПб.: КАРО, 2004. – 432 с.
27. Каше Г.А. Исправление недостатков речи у дошкольников / Г.А. Каше.- М.: Просвещение, 1981.-192с.
28. Калмыкова И.Р. Таинственный мир звуков. Фонетика и культура речи в играх и упражнения / И.Р. Калмыкова.- Ярославль.: Академия ,1998.- С.68-82
29. Крутий К.Л. Вчимося мови та розмови / К.Л. Крутий, Н.А. Лопатинська, Н.В. Маковецька.-Запоріжжя: Просвіта, 1999.-С.20-21.
30. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебномдиалоге /С.Ю.Курганов. - М.: Просвещение, 1989.- 127 с.
31. Кучинский Г.М. Диалог и мышление/ Г.М. Кучинский. - Минск: Университетское, 2002.-120 с.
32. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопеди / Р.Е. Левина. – М.: Просвещение, 1998. – 93с.
33. Левина Р. Е. Характеристика ОНР у детей / Р.Е.Левина, Н.А.Никашина // Основы теории и практики логопедии. – М.: Просвещение, 1998. – С. 67-85.
34. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1985. – 214 с.
35. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения / М.И. Лисина. - М.: Просвещение,1986. – 144 с.
36. Логопедическая диагностика и коррекция нарушений речи у детей: сб. метод. реком./ под. ред. Н.Д. Соколова – СПб., М.: САГА: ФОРУМ, 2006. – 272 с.
37. Логопедия: учебник для студ. дефект. ф-тов пед. вузов / под ред. О. В. Правдиной. – М.: Просвещение, 1972. – 272 с.

38. Логопедия: учебн. для студ. дефект. ф-тов пед. вузов / под ред. Л. С.Волковой, С. Н. Шаховской. – М.: Владос, 2005 – 704 с.
39. Маркова А.К. Психология усвоения языка как средства общения / А.К. Маркова. - М.: Педагогика, 1974.-300с.
40. Мастюкова Е.М. Лечебная педагогика / Е.М. Мастюкова. – М.:Просвещение, 1997. – 173с.
41. Методы обследования речи детей: пособ. по диагностик речевых нарушений / под ред. проф. Г.В. Чиркиной. – 3-е изд., доп. – М.: АРКТИ, 2003. – 240 с.
42. Недостатки речи у учащихся начальных классов массовой школы / Г.А.Каше, Н.А.Никашина, Р.Е.Левина, Л.Ф.Спирова и др. под ред. Р.Е.Левиной. – М.: Просвещение, 1965. – 320 с.
43. Новотровцева Н. В. Развитие речи детей. Дидактический материал по развитию речи у дошкольников и младших школьников / Н. В. Новотровцева. – Ярославль: Академияразвития, 1997. – 240 с.
44. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р. Е. Левиной. – М.: Просвещение, 1968. – 367 с.
45. Орфинская В.К. Спорные вопросы обучения слышащих детей без речи / В.К. Орфинская. – М.:Педагогика, 1989. – С. 171.
46. Павлова О. С. Нарушение коммуникативного акта у детей с ОНР / О. С. Павлова // Психолингвистика и современная логопедия / Под ред. Л.Б.Халиловой. – М. : Экономика, 1997. – 304 с.
47. Поваляева М. А. Справочник логопеда / М. А. Поваляева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. – 448 с.
48. Ротекова Т.А. Сочетание нарушений познавательной и речевой сфер в структуре дефекта у детей с общим недоразвитием речи / Т.А. Ротекова// Дефектология. 1994. № 2.-С. 12-14.
49. Рубинштейн С. Л. Речь и общение. Функции речи. Развитие речи у детей / С. Л. Рубинштейн // Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.

50. Рузская А.Г. Развитие общения ребенка с взрослыми и сверстниками // Хрестоматия / сост. Г.А.Урунтаева - М.: Академия, 1997.- 456с.
51. Селивестов В.Н. Игры в логопедической работе с детьми / В.Н. Селивестов.- М.:Просвещение, 1984.- 123с.
52. Сиротинина О.Б. Лингвистическое наследие XX в. / О.Б. Сиротинина. – М.: Просвещение, 2003. - 172 с.
53. Сиротинина О.Б. Разговорная речь: пособие для учителя / О.Б. Сиротинина. М.: Просвещение, 1983. - 80 с.
54. Спирина Л. Ф. Особенности речевого развития детей с тяжелыми нарушениями речи / Л. Ф. Спирина. – М.: Педагогика, 1980. – 192 с.
55. Соботович Е.Ф. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Соботович. – К., 1998.
56. Трошин О. В. Логопсихология: учебн. пособие / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – М.: ТЦ Сфера, 2005. – 256 с.
57. Филичева Т.Б. Дети с ОНР. Воспитание и обучение / Т. Б. Филичева, Т. В. Туманова. – М. : Изд.-во ГНОМ, 2000. – 128 с.
58. .Филичева Т.Б. Логопедическая работа в специальном детском саду :учеб . пособие для учащихся педучилищ по специальности «Дефектология» / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева. - М.: Просвещение, 1987- 142с.
59. Фомичева М.В. Воспитание у детей правильного произношения :Практикум по логопедии: учеб . пособие для учащихся педучилищ по специальности «Дошкольноевоспитание» / М.В. Фомичева. – М.: Просвещение , 1989.-239с.
60. Хватцев М. Е. Недостатки речи у школьников / М. Е. Хватцев. – М.: Учпедгиз, 1988. – 126 с.
61. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник / М.К.Шеремет. – К.: Слово, 2014. – 672 с.

62. Якубинский Л.П. Избранные работы: Язык и его функционирование / Л.П. Якубинский / отв. ред. А.А.Леонтьев. – М.:Наука, 1986. – 208 с.

63. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский /под ред. Л.В.Щербы. – Спб.: СПб,1987.-259с.

64. Ястребова А. В. Преодоление общего недоразвития речи у учащихся начальных классов общеобразовательных учреждений / А. В. Ястребова. – М.: АРКТИ, 2004. – 209 с.

65. Ястребова А.В. Учителю о детях с недостатками речи / А.В.Ястребова, Л.Ф. Спирина, Т. П. Бессонова - М., 1996.-158с.